

UDC (УДК) 342.73(477) (075.8)
JEL Classification: K 10; K 23

Бондаренко Вікторія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: qwsrty0304@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2326-4394

Пустова Наталія Олександрівна,

аспірантка кафедри кримінального права і кримінології
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: natalitab210@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9406-5790

ФУНКЦІЇ СТРАХУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. Розглянуто функції страхування як об'єкт фінансово-правового регулювання. На підставі методології системного аналізу розглянуто чинне законодавство у сфері страхування щодо визначення поняття страхування. Зазначено, що нині в системі фінансового права як галузі права виокремилася нова підгалузь – фінансово-правове регулювання організації страхової справи, яка об'єднує юридичні норми, що регламентують переважно методом владних приписів суспільні відносини щодо формування, розподілу та використання страхових грошових фондів, здійснення контрольних і наглядових заходів, залучення суб'єктів страхової справи та інших учасників суспільних відносин у сфері страхування до фінансово-правової відповідальності з метою захисту прав і законних інтересів застрахованих осіб при настанні страхових випадків. Особливе місце у фінансовому законодавстві посідають функції страхування. Проаналізовано розподільну, попереджувальну, відновну, ощадну, ризикову, контрольну, інвестиційну функції страхування. Зазначено, що страхування є складовою фінансової системи держави, що забезпечує його безперерйне функціонування на різних етапах суспільного розвитку.

Ключові поняття: страхування, функції страхування, фінансове право, правове регулювання, інвестиційна діяльність.

Bondarenko Viktoriia,

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
and the Culture of Professional Communication,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: qwsrty0304@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2326-4394

Pustova Nataliia,

Postgraduate Student of the Department of Criminal Law and Criminology,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: natalitab210@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9406-5790

INSURANCE FUNCTIONS AS AN OBJECT OF FINANCIAL AND LEGAL REGULATION

Abstract. The functions of insurance as an object of financial and legal regulation are considered. Based on the methodology of the system analysis, an analysis of the current legislation in the field of insurance

concerning definition of the insurance concept is carried out. It is noted that today a new sub-branch such as financial and legal regulation of insurance business has appeared in the system of financial law as a branch of law. It combines legal norms that regulate (mainly by the method of authoritative provisions) public relations on the formation, distribution and use of insurance funds, exercise of control and supervisory measures. It also includes legal norms regulating involvement of insurance business entities and other participants in public relations in the field of insurance to financial and legal responsibility in order to protect the rights and legitimate interests of insured persons in insured accidents. Insurance functions occupy a special place in the financial legislation. The distributive, preventive, restorative, saving, risk, control, investment functions of insurance are examined. The factors influencing the investment function of insurance are determined; the role of the National Bank of Ukraine in the implementation of this function is demonstrated. It is stated that the function of forming a specialized insurance money fund to maintain the security and stability of the state financial system is one of the specific functions of insurance. Insurance is an integral part of the financial system of the state, which provides the regular functioning of social development; it is an integral function of the state, a necessary condition for the development and stability. Ukraine's course towards European integration determines the factors of economic and legal transformations in the country, including the further development of insurance activities.

Key concepts: insurance, insurance functions, financial law, legal regulation, investment activity.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-163-168

Вступ

Страховання посідає ключове місце в побудові системи соціальної захищеності населення, є невід'ємним елементом комплексу заходів захисту від непередбачених небезпек і катастроф природного, техногенного й іншого характеру, найважливішим інструментом програми управління ризиками в різних сферах економіки та господарства. Страховання слід розглядати основним чинником акумулювання платіжного балансу держави, інструментом державного регулювання економіки, покликаною знизити фінансове навантаження на бюджет для відновлення матеріальних і трудових ресурсів, втрачених унаслідок настання страхових випадків.

Дослідженню функцій страхування як об'єкта фінансово-правового регулювання присвятили свої наукові праці такі вчені, як: Д. Бекерська, Л. Воронова, О. Горбунова, О. Дмитрик, М. Карасьова, Л. Кінащук, М. Кучерявенко, Л. Мотильов, С. Осадець, В. Райхер, Л. Савченко, В. Серебровський, С. Ципкін, Р. Халфіна, Н. Хімічева, О. Худяков, В. Шахов та інші.

Реалізація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ставить завдання адаптації національного законодавства у галузі страхування до вимог Європейського Союзу. Цей процес вимагає проведення досліджень щодо визначення оптимальних шляхів удосконалення нормативного регулювання функцій страхування.

Метою статті є дослідження функцій страхування як об'єкта фінансово-правового регулювання.

1. Поняття страхування

Нині поняття «страхування» визначається по-різному: метод, форма, спосіб або регулятор суспільних відносин. Однак така неоднозначність виявляється у поглядах не тільки економістів, а й юристів, зокрема у представників фінансово-правової науки. Вчені розглядають страхування як економічну категорію через призму понять «гроші», «фінанси», «кредит».

Страховання у цьому разі виражається через властиві йому функції, які реалізуються в процесі врегулювання суспільних відносин, що виникають між суб'єктами економічної діяльності. Зазначені відносини виникають у процесі утворення централізованих і децентралізованих грошових і матеріальних фондів, необхідних для компенсації непередбачених потреб суспільства. З матеріального погляду суспільні відносини у сфері страхування формуються у процесі формування грошових або матеріальних фондів, що використовуються для покриття збитку, що виник унаслідок стихійних лих й інших непередбачених обставин.

У правовому аспекті страхування – це сукупність правових норм, що регулюють економічні відносини, пов'язані із захистом законних інтересів фізичних і юридичних осіб, публічно-правових утворень.

Страховання як правова категорія розглядається в чинному законодавстві України. Основним нормативно-правовим актом, що регулює суспільні відносини, які виникли у сфері страхування, є Закон України «Про страхування» [1].

Відповідно до ст. 1 зазначеного нормативно-правового акта, страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту

майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

Визначення поняття «страхування» має законодавчу неточність. На окрему увагу заслуговує положення, що стосується відносин щодо захисту інтересів фізичних і юридичних осіб. Законодавець у цьому разі не врахував інтереси філій і представництв, тобто відокремлених підрозділів або організацій, які не є юридичними особами.

У ст. 14 Податкового кодексу України дається визначення поняття страхового внеску, який стягується з фізичних осіб і організацій з метою фінансового забезпечення реалізації прав застрахованих осіб на отримання страхового забезпечення за відповідним видом обов'язкового соціального страхування [2].

Виявлення однакової дефініції поняття «страхування» є предметом наукових дискусій представників різних галузей права, зокрема і фінансового. Страхування у загальному сенсі розглядається як одна з самостійних ланок фінансової системи України, що виражається в сукупності економічних і правових відносин, відповідно до яких на добровільній і обов'язковій основі стягуються платежі зі страхувальників (фізичних і юридичних осіб), за допомогою чого утворюються спеціальні страхові фонди грошових коштів.

Існують й інші погляди щодо визначення цього поняття. В. Стражева, аналізуючи різні трактування поняття страхування, зазначає, що страхування як наукова категорія комплексно та повно розкривається з точки зору соціально-економічного призначення та ефекту. Наукова концепція страхування протягом всього періоду свого вивчення зазнає змін та уточнень, що пов'язано з різними поглядами провідних науковців на масштаби вивчення категорії страхування [3, с. 204].

У науковій літературі визначають характерні ознаки страхування, до яких відносять: страхування є правове відношення, що складається у процесі укладення договору або щодо закону; ризик, присутній у даному правовому відношенні; наявність мети даного правовідношення, а саме забезпечення можливої та необхідної потреби; існування на умови платності; страхова випадковість; терміновий характер відповідальності страховика; передбачена законом відповідальність страховика.

Специфічними ознаками страхування є наявність ризику страхового правовідношення, цілі, зумовлені завданнями страхового правовідношення. Страхування є унікальним, універсальним і гарантованим механізмом забезпечення стабільності та стійкості не тільки національної фінансової системи, а й галузі фінансового права.

Зміни, які відбуваються у житті суспільства, стратегічний курс України на інтеграцію до Європейського Союзу та світового співтовариства є визначальним чинником економіко-правових перетворень у країні, зокрема у питаннях подальшого розвитку страхового ринку [4, с. 2].

Аби визначити місце норм, що регулюють суспільні відносини у сфері страхування, в системі фінансового права як галузі права, розглянути вплив страхування на різні сфери життєдіяльності суспільства, необхідно виокремити основні функції, які йому притаманні.

2. Функції страхування

У теорії фінансового права є різні погляди на визначення основних функцій страхування як самостійної ланки фінансової системи України. Одні автори вирізняють як основні – розподільну (що охоплює попереджувальну, відновну, ощадну), ризикову, контрольну, інвестиційну функції. Інші називають специфічні функції страхування, до яких відносять: попередження та запобігання страхових випадків як форма попереджувальної функції; утворення спеціалізованих страхових фондів, що формуються страховиками; відшкодування шкоди як форма відновлювальної функції.

На думку О. Шевчук, зазначені функції необхідно розглядати з погляду економічної та фінансово-правової складової сутності страхування [5, с. 162]. Функції страхування, будучи зовнішніми формами вираження, дають змогу розкрити головні особливості страхування як частини (підсистеми) фінансової системи держави, частини предмета фінансового права.

Розподільна функція фінансів у страхуванні має змістовні засади. Відсутність розподільних відносин може вплинути на поширення страхового ринку в державі. Завдяки вказаній функції здійснюється формування статутного капіталу страхової організації за рахунок коштів, наданих засновниками з метою початкового та подальшого авансування цієї організації у період реалізації страхової діяльності.

На думку О. Ледвій, розподільна функція страхування виявляється через відновлення, попередження та збереження [6, с. 157]. Отже, розподільна функція страхування охоплює попереджувальну, відновну й ощадну функції.

Особливості попереджувальної (превентивно-охоронної) функції страхування зумовлені комплексом заходів, спрямованих на зниження можливості настання страхових випадків і несприятливих наслідків їх вияву [7, с. 201]. Наприклад, такий захід, як позбавлення страхувальника повністю або частково страхових відшкодувань, має застосовуватися з погляду фінансової обґрунтованості та доцільності, на взаємовигідних умовах для страховика та для страхувальника. Таке твердження є обґрунтованим, оскільки попереджувальна функція страхування спрямована на попередження та недопущення значних фінансових втрат при настанні страхових випадків.

Одна з форм попереджувальної функції полягає в попередженні та запобіганні страхових ситуацій під час здійснення страхувальником встановленої законом діяльності з метою недопущення настання певних страхових випадків, від яких він застрахований [8, с. 76]. Для реалізації зазначеної функції необхідне формування та планомірне функціонування страхових грошових фондів із метою подальшого фінансування запобіжних заходів.

Такими заходами можуть бути: інформування учасників суспільних відносин у сфері страхування через засоби масової інформації про зміни фінансового законодавства; проведення зборів, конференцій, симпозіумів з учасниками суспільних відносин у сфері страхування для обговорення проблем щодо своєчасного виявлення, попередження та запобігання несприятливим ситуаціям на страховому ринку тощо.

У науці та законодавстві зазначена функція не отримала свого належного розвитку. Проте страхування спершу спрямовано на попередження збитку, що з правової та економічної точок зору більш раціонально, ніж подальше відшкодування заподіяної шкоди.

Відновлювальна (компенсаційна) функція виражається у відновленні прав і законних інтересів учасників суспільних відносин у сфері страхування. Вона забезпечує страховий захист усіх суб'єктів фінансових правовідносин у сфері страхування, які беруть участь у формуванні страхового грошового фонду, спрямована на відшкодування збитку, що є специфічною формою відновлювальної функції, виражається у відновленні матеріальних цінностей повністю або частково.

Страхування виконує захисну функцію, коли страховик надає страхувальнику страховий захист. Для повноцінної реалізації відновлювальної функції необхідна наявність забезпечувальних заходів захисту щодо правового положення всіх учасників суспільних відносин у сфері страхування.

Ощадна функція страхування спрямована на накопичення грошових коштів (страхових сум) шляхом періодичного внесення зазначених сум у страховий грошовий фонд страховиком. Ризикова функція страхування виражається у визначенні ймовірнісного характеру шкоди, який може виникнути при настанні певних страхових випадків і завдати шкоди життю, здоров'ю та майну страхувальника. В межах цієї функції здійснюється перерозподіл грошової форми вартості між учасниками суспільних відносин у сфері страхування у зв'язку з наслідками страхових подій.

Контрольна функція страхування реалізується через діяльність органу страхового нагляду – Національного банку України, аудиторську діяльність, що сприяє планомірному формуванню, розподілу та використанню страхових грошових фондів [9, с. 176].

3. Страхування та інвестиційна діяльність

Відповідно до законодавства України, страховик зобов'язаний розміщувати або іншим чином інвестувати вільні кошти страхових резервів і власні кошти (капітал) в інвестиційні активи, перелік яких встановлюється імперативними приписами Національного банку України [10, с. 16].

Інвестиційна функція страхування зумовлена наявністю значного обсягу коштів страхових резервів, охоплюючи власні кошти (капітал), які страховики зобов'язані розміщувати у певні інвестиційні активи (державні цінні папери, нерухоме майно, грошові кошти на банківських рахунках тощо).

У науковій літературі розглядають інвестиційну функцію страхування з позиції використання страхового грошового фонду страховиками з метою інвестування для захисту заощаджень і вишукування додаткових джерел доходу. Використовується страховий фонд, а не кошти страхових резервів, що є неточним визначенням зазначеної функції. Однак саме інвестиційна функція пов'язана зі страховим захистом, виступаючи гарантом підтримки страхових резервів від знецінення. Зазначена функція має важливе значення для забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності страховиків.

Сукупність інвестиційних ресурсів, які зосереджуються на страховому ринку, повністю не використовується. Основна причина полягає в тому, що держава недооцінює роль і значення страхування, можливості страховиків повноцінно здійснювати інвестиційну функцію.

У 2014–2015 роках страховий ринок України мав серйозні труднощі. З 2016 року спостерігалось локальне пришвидшення, проте у 2017

році зростання страхового ринку знову сповільнилося: відбулося зниження темпів приросту страхових внесків; зросла збитковість страхових компаній; посилився тиск із боку фондового, валютного та банківського ринків. Це означає, що для повноцінного здійснення інвестиційної функції потрібна наявність страховиків на страховому ринку з мінімальним рівнем ризику.

За допомогою посиленого регулювання, страхового контролю та страхового нагляду Національного банку України тільки великі страховики є найбільш пристосованими до здійснення інвестиційної функції на страховому ринку. Для забезпечення результативної діяльності страховиків, підвищення фінансової стійкості та платоспроможності потрібно підвищити ефективність і привабливість інвестиційних активів, залучити у значних обсягах інвестиційні ресурси в економіку держави.

Необхідно концептуально змінити підхід до вироблення інвестиційної стратегії страхового ринку. Аби страховик зміг повноцінно здійснювати інвестиційну діяльність з урахуванням довгострокового розміщення вільних грошових коштів страхових резервів і власних коштів у дозволені інвестиційні активи, необхідно знижувати ймовірність настання страхових випадків. Страховик підвищуватиме власну фінансову стійкість на страховому ринку, мінімалізуватиме ризики можливості настання несприятливих ситуацій, що сприятиме збільшенню грошових коштів, накопичення яких підвищить інвестиційну привабливість активів.

Для повноцінної реалізації інвестиційної функції страхування та підвищення інвестиційної привабливості страховиків необхідно: посилити державну підтримку страховиків за рахунок використання їх інвестиційного потенціалу з метою підтримки та стимулювання різних напрямів діяльності; вдосконалити законодавчу базу в сфері страхування в результаті внесення змін до нормативних актів Національного банку, що передбачають розширення переліку інвестиційних активів, у які страховики зможуть вкладати вільні кошти страхових резервів, власні кошти; гарантувати захист прав і законних інтересів страховиків, які реалізують інвестиційну діяльність, шляхом надання правових гарантій і пільг, які у

фінансово-правовій науці визначаються як стимулюючі засоби; зміцнити роль Національного банку України у межах європейської інтеграції за допомогою здійснення інвестиційного співробітництва та взаємодії з міжнародними органами страхового нагляду; підвищити рівень страхової та фінансової культури в державі за допомогою залучення громадян і юридичних осіб у спільні плани дій, підвищення якості фінансово-правової інформованості про зміни, що відбуваються на страховому ринку.

Однією зі специфічних функцій страхування є функція формування спеціалізованого страхового грошового фонду для підтримки стабільності та стійкості фінансової системи держави. У процесі реалізації зазначеної функції відбувається не тільки накопичення додаткових коштів, а й власних коштів страховиків, які акумулюються, розподіляються та використовуються з метою інвестування у різні довгострокові та ліквідні фінансові активи держави. Формування спеціалізованого страхового грошового фонду є забезпечувальним засобом здійснення всіх інших функцій страхування.

Висновки

Нині в системі фінансового права як галузі права виокремилась нова підгалузь – фінансово-правове регулювання організації страхової справи, яка об'єднує юридичні норми, що регламентують переважно методом владних приписів суспільні відносини щодо формування, розподілу та використання страхових грошових фондів, здійснення контрольних і наглядових заходів, залучення суб'єктів страхової справи та інших учасників суспільних відносин у сфері страхування до фінансово-правової відповідальності задля захисту прав і законних інтересів застрахованих осіб при настанні страхових випадків. Страхування є складовою фінансової системи держави, що забезпечує безперерйне функціонування на різних етапах суспільного розвитку. Аналізуючи правову природу страхування, потрібно зазначити, що воно є невід'ємною функцією держави, необхідною умовою розвитку та стабільності. Завдяки страхуванню мінімізуються економічні втрати, у багатьох випадках зберігається економічний суверенітет країни.

Список використаних джерел

1. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/85/96-%D0%B2%D1%80>
2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Стражева В. В. Страховий процес: поняття, елементи та необхідність впровадження. *Фінанси, облік, банки*. 2017. № 1 (22). С. 202–210.

4. Руда О. Л. Розвиток страхового ринку в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/57.pdf
5. Шевчук О. Сутність страхування як інституту фінансового права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4 (12). С. 159–163.
6. Ледвій О. І. Адміністративно-правове регулювання страхування як виду підприємницької діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 154–160.
7. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Проць І. М., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання фінансового контролю в Україні : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 267 с.
8. Федорович І. М. Теоретичні та практичні засади реалізації медичного страхування в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. Вип. 23 (2). С. 76–80.
9. Бортник Н. П., Єсімов С. С. Банківська діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Наше право*. 2019. № 1. С. 175–185.
10. Бортник Н. П., Єсімов С. С. Адміністративно-правові відносини при здійсненні державного фінансового адміністрування Національним банком України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 827. С. 3–9.

References

1. Pro strakhuvannia : Zakon Ukrainy vid 07.03.1996 r. № 85/96-VR [On insurance: Law of Ukraine No. 85/96-VR of March 7, 1996]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/85/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukr.].
2. Podatkovyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI [The Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2755-VI of December 02, 2010]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukr.].
3. Strazheva, V. V. (2017). Strakhovyi protses: poniattia, elementy ta neobkhdnist vprovadzhennia [Insurance process: concepts, elements and the need for implementation]. *Finansy, oblik, banky (Finance, accounting, banks)*, 1 (22), 202–210 [in Ukr.].
4. Ruda, O. L. (2020). Rozvytok strakhovoho rynku v Ukraini [Development of the insurance market in Ukraine]. *Efektivna ekonomika (Efficient economy)*, 2. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/57.pdf [in Ukr.].
5. Shevchuk, O. (2017). Sutnist strakhuvannia yak instytutu finansovoho prava [The essence of insurance as an institution of financial law]. *Aktualni problemy pravoznavstva (Actual problems of law)*, 4 (12), 159–163 [in Ukr.].
6. Ledvii, O. I. (2019). Administratyvno-pravove rehuliuвання strakhuvannia yak vydu pidpriemnytskoi diialnosti [Administrative and legal regulation of insurance as a type of business activity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha», seriia «Iurydychni nauky» (Bulletin of Lviv Polytechnic National University, series «Legal Sciences»)*, 21, 154–160 [in Ukr.].
7. Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S., Prots, I. M. & Lozynskiy, Yu. R. (2018). Pravove rehuliuвання finansovoho kontroliu v Ukraini [Legal regulation of financial control in Ukraine]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukr.].
8. Fedorovych, I. M. (2017). Teoretychni ta praktychni zasady realizatsii medychnoho strakhuvannia v Ukraini [Theoretical and practical principles of health insurance in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu (Scientific Bulletin of the International Humanities University)*, 23 (2), 76–80 [in Ukr.].
9. Bortnyk, N. P. & Yesimov, S. S. (2019). Bankivska diialnist yak obiekt administratyvno-pravovoho rehuliuвання [Banking as an object of administrative and legal regulation]. *Nashe pravo (Our law)*, 1, 175–185 [in Ukr.].
10. Bortnyk, N. P., & Yesimov, S. S. (2015). Administratyvno-pravovi vidnosyny pry zdiisnenni derzhavnoho finansovoho administruvannia Natsionalnym bankom Ukrainy. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha», seriia «Iurydychni nauky» (Bulletin of Lviv Polytechnic National University, series «Legal Sciences»)*, 827, 3–9 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 12.05.2021
 прийнята до друку 29.08.2021
 The article: is received 12.05.2021
 is accepted 29.08.2021